

دانشگاه ساری
پیت

تاریخ عقاید اقتصادی

دکتر هادی غفاری علی چنگی آشتیانی

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار ناشر

کتاب‌های دانشگاه پیام نور حسب مورد و با توجه به شرایط مختلف یک درس در یک یا چند رشته دانشگاهی، به صورت کتاب درسی، متن آزمایشگاهی، فرادرسی، و کمک‌درسی چاپ می‌شوند.

کتاب درسی ثمره کوشش‌های علمی صاحب اثر است که براساس نیازهای درسی دانشجویان و سرفصل‌های مصوب تهیه و پس از داوری علمی، طراحی آموزشی، و ویرایش علمی در گروه‌های علمی و آموزشی، به چاپ می‌رسد. پس از چاپ ویرایش اول اثر، با نظرخواهی‌ها و داوری علمی مجدد و با دریافت نظرهای اصلاحی و متناسب با پیشرفت علوم و فناوری، صاحب اثر در کتاب تجدیدنظر می‌کند و ویرایش جدید کتاب با اعمال ویرایش زبانی و صوری جدید چاپ می‌شود.

متن آزمایشگاهی (م) راهنمایی است که دانشجویان با استفاده از آن و کمک استاد، کارهای عملی و آزمایشگاهی را انجام می‌دهند.

کتاب‌های فرادرسی (ف) و **کمک‌درسی** (ک) به منظور غنی‌تر کردن منابع درسی دانشگاهی تهیه و بر روی لوح فشرده تکثیر می‌شوند و یا در وبگاه دانشگاه قرار می‌گیرند.

مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

فهرست

مقدمه

۱	فصل اول. نقش و اهمیت بررسی تاریخ اندیشه‌های اقتصادی
۱	هدف کلی
۱	هدف‌های رفتاری
۱	۱-۱ مقدمه
۴	۲-۱ روش‌های بررسی اندیشه‌های اقتصادی
۵	۳-۱ دیدگاه‌های مختلف پیرامون مطالعه تاریخ اندیشه‌های اقتصادی
۶	۴-۱ جایگاه درس تاریخ عقاید اقتصادی در بین سایر دروس رشته اقتصاد
۷	سؤالات تشریحی فصل اول
۷	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل اول

۹	فصل دوم. عقاید اقتصادی در دوران باستان و قرون وسطی
۹	هدف کلی
۹	هدف‌های رفتاری
۹	۱-۲ مقدمه
۱۲	۲-۲ عقاید اقتصادی در یونان باستان
۱۳	۱-۲-۲ اندیشه‌های اقتصادی افلاطون
۱۶	۲-۲-۲ اندیشه‌های اقتصادی ارسطو
۱۹	۳-۲ عقاید اقتصادی در روم باستان
۲۲	۴-۲ عقاید اقتصادی در قرون وسطی
۲۳	۱-۴-۲ عقاید اقتصادی اسکولاستیک
۲۴	۲-۴-۲ اندیشه‌های اقتصادی جهان اسلام در قرون وسطی
۲۷	۱-۲-۴-۲ جهت‌های متمایز تجزیه و تحلیل‌های اقتصادی در جهان اسلام
۳۰	۲-۲-۴-۲ نقش و اهمیت بررسی اندیشه‌های اقتصادی متفکرین مسلمان
۳۲	سؤالات تشریحی فصل دوم
۳۲	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل دوم

۳۷	فصل سوم. تفکر مرکانتیلیست‌ها (سوداگران)
۳۷	هدف کلی
۳۷	هدف‌های رفتاری
۳۷	۱-۳ مقدمه
۳۸	۲-۳ طلا، نقره و فلزات قیمتی به‌عنوان منبع اصلی ثروت
۳۹	۳-۳ دخالت دولت در اقتصاد
۴۱	سؤالات تشریحی فصل سوم
۴۱	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل سوم
۴۳	فصل چهارم. اندیشه اقتصادی فیزیوکرات‌ها (طبیعیون)
۴۳	هدف کلی
۴۳	هدف‌های رفتاری
۴۴	۱-۴ مقدمه
۴۵	۲-۴ پیدایش مکتب فیزیوکراسی (طبیعیون)
۴۵	۳-۴ تابلو اقتصادی فرانسوا کنه
۴۶	۴-۴ دولت و نقش آن در نظر فیزیوکرات‌ها
۴۷	۵-۴ افول اندیشه فیزیوکرات‌ها
۴۸	سؤالات تشریحی فصل چهارم
۴۸	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل چهارم
۵۱	فصل پنجم. ظهور مکتب کلاسیک
۵۱	هدف کلی
۵۱	هدف‌های رفتاری
۵۱	۱-۵ مقدمه
۵۲	۲-۵ آدام اسمیت
۵۳	۱-۲-۵ نظریه تولید
۵۴	۲-۲-۵ نظریه ارزش مبادله
۵۶	۳-۲-۵ نظریه توزیع ثروت
۵۶	۴-۲-۵ دستمزد
۵۶	۵-۲-۵ سود
۵۷	۶-۲-۵ اجاره
۵۷	۷-۲-۵ لیبرالیسم اقتصادی اسمیت و نقش دولت در اقتصاد
۵۸	۳-۵ ژان باتیست سه
۵۹	۴-۵ توماس رابرت مالتوس
۶۲	۵-۵ دیوید ریکاردو
۶۳	۱-۵-۵ نظریه بهره مالکانه ریکاردو
۶۵	۲-۵-۵ نظریه ارزش کار ریکاردو
۶۶	۳-۵-۵ نظریه بازرگانی بین‌المللی ریکاردو
۶۷	۶-۵ جان استوارت میل
۷۰	سؤالات تشریحی فصل پنجم
۷۰	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل پنجم

۷۵	فصل ششم. افکار اقتصادی ملی‌گرایی (ناسیونالیسم اقتصادی)
۷۵	هدف کلی
۷۵	هدف‌های رفتاری
۷۵	۱-۶ مقدمه
۷۶	۲-۶ ملی‌گرایی و سیاست حمایتی در آلمان
۷۶	۱-۲-۶ فردریک لیست
۷۷	۲-۲-۶ ملت و دکترین اقتصاد ملی از نظر لیست
۷۷	۳-۲-۶ مراحل پیشرفت و توسعه از نظر لیست
۷۸	۴-۲-۶ سیستم حمایت از صنایع داخلی در دیدگاه لیست
۷۹	۵-۲-۶ وظایف و حیطه دخالت دولت از نظر لیست
۷۹	۳-۶ ملی‌گرایی و سیاست حمایتی در امریکا
۸۱	سؤالات تشریحی فصل ششم
۸۱	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل ششم

۸۳	فصل هفتم. مکتب سوسیالیسم
۸۳	هدف کلی
۸۳	هدف‌های رفتاری
۸۴	۱-۷ مقدمه
۸۶	۲-۷ اصول سوسیالیسم
۸۶	۳-۷ سوسیالیسم ایده‌آلیست (تخیلی)
۸۷	۱-۳-۷ سن سیمون
۸۹	۲-۳-۷ سیسموندی
۹۲	۳-۳-۷ رابرت اُون
۹۴	۴-۳-۷ شارل فوریه
۹۶	۴-۷ سوسیالیسم دولتی
۹۶	۱-۴-۷ رود برتوس
۹۷	۲-۴-۷ لوئی بلان
۹۹	۳-۴-۷ فردیناند لاسال
۹۹	۵-۷ سوسیالیسم آرناشیسم گرا
۱۰۰	۱-۵-۷ پرودون
۱۰۱	۲-۵-۷ باکونین
۱۰۲	۶-۷ تأثیر اندیشه‌های سوسیالیست‌های نخستین بر مارکسیسم
۱۰۳	سؤالات تشریحی فصل هفتم
۱۰۴	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل هفتم

۱۰۷	فصل هشتم. مکتب تاریخی
۱۰۷	هدف کلی
۱۰۷	هدف‌های رفتاری
۱۰۸	۱-۸ مقدمه
۱۱۱	۲-۸ مکتب تاریخی متقدم
۱۱۱	۱-۲-۸ ویلهلم روشر

۱۱۲	۲-۲-۸ برونو هیلد براند
۱۱۳	۳-۲-۸ کارل کنیس
۱۱۴	۳-۸ مکتب تاریخی متأخر
۱۱۴	۱-۳-۸ گوستاواشمولر
۱۱۶	۲-۳-۸ ورنر سومبارت
۱۱۸	۳-۳-۸ ماکس وبر
۱۱۹	سؤالات تشریحی فصل هشتم
۱۱۹	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل هشتم

۱۲۳	فصل نهم. سوسیالیسم علمی (مارکسیسم)
۱۲۳	هدف کلی
۱۲۳	هدف‌های رفتاری
۱۲۴	۱-۹ مقدمه
۱۲۵	۲-۹ کارل مارکس
۱۲۶	۳-۹ مبانی مارکسیسم
۱۲۶	۱-۳-۹ فلسفه کلاسیک آلمان
۱۲۷	۲-۳-۹ اقتصاد کلاسیک انگلستان
۱۲۸	۳-۳-۹ سوسیالیسم تخیلی (ایده‌آلیست)
۱۲۹	۴-۳-۹ اکتشافات علمی
۱۲۹	۴-۹ ماتریالیسم دیالکتیک
۱۳۰	۵-۹ ماتریالیسم تاریخی
۱۳۱	۶-۹ مبارزه طبقاتی
۱۳۳	۷-۹ قانون تراکم سرمایه
۱۳۵	۸-۹ نظریه ارزش کار، ارزش اضافی و نظریه استثمار
۱۳۶	۹-۹ توزیع درآمد
۱۳۸	۱۰-۹ فردریک انگلس
۱۳۹	۱۱-۹ ولادیمیر لنین
۱۴۰	۱-۱۱-۹ جغرافیای انقلاب و نظریه امپریالیسم
۱۴۱	۲-۱۱-۹ استراتژی انقلاب
۱۴۱	۳-۱۱-۹ نظریه اقتصادی سوسیالیسم
۱۴۲	۱۲-۹ ژوزف استالین
۱۴۴	۱۳-۹ ارزیابی انتقادی نظرات مارکس
۱۴۴	۱-۱۳-۹ مارکسیسم در عمل
۱۴۴	۲-۱۳-۹ ماتریالیسم تاریخی
۱۴۵	۳-۱۳-۹ تغییر مبانی سرمایه‌داری
۱۴۵	۴-۱۳-۹ نقش نهادها
۱۴۵	۵-۱۳-۹ بحران‌های اقتصادی
۱۴۶	۶-۱۳-۹ قانون تمرکز سرمایه
۱۴۶	۷-۱۳-۹ فقر فزاینده
۱۴۶	۸-۱۳-۹ وجود طبقه متوسط
۱۴۶	۹-۱۳-۹ ارزش کار

- ۱۴۷ سؤالات تشریحی فصل نهم
۱۴۸ سؤالات چهارگزینه‌ای فصل نهم

۱۵۱ فصل دهم. مکتب نئوکلاسیک (مارژینالیسم)

- ۱۵۱ هدف کلی
۱۵۱ هدف‌های رفتاری
۱۵۲ ۱-۱۰ مقدمه
۱۵۲ ۲-۱۰ مهم‌ترین آراء و عقاید نئوکلاسیک‌ها (مارژینالیست‌ها)
۱۵۵ ۳-۱۰ مهم‌ترین اندیشمندان مکتب نئوکلاسیک‌ها
۱۵۵ ۱-۳-۱۰ لئون والراس
۱۵۷ ۲-۳-۱۰ ویلیام جونز
۱۵۸ ۳-۳-۱۰ کارل منگر
۱۶۰ ۴-۳-۱۰ آلفرد مارشال
۱۶۱ ۵-۳-۱۰ فرانسیس اجورث
۱۶۲ ۶-۳-۱۰ آرتور پیگو
۱۶۳ سؤالات تشریحی فصل دهم
۱۶۴ سؤالات چهارگزینه‌ای فصل دهم

۱۶۷ فصل یازدهم. مکتب کینزی

- ۱۶۷ هدف کلی
۱۶۷ هدف‌های رفتاری
۱۶۷ ۱-۱۱ مقدمه
۱۶۹ ۲-۱۱ کینز و نقد نظریات نئوکلاسیک
۱۷۱ ۱-۲-۱۱ برخی عقاید مکتب کینزی
۱۷۳ ۲-۲-۱۱ مکتب کینزی و راهکارهای حل مشکل بحران
۱۷۶ سؤالات تشریحی فصل یازدهم
۱۷۷ سؤالات چهارگزینه‌ای فصل یازدهم

۱۸۱ فصل دوازدهم. عقاید اقتصادی پس از کینز

- ۱۸۱ هدف کلی
۱۸۱ هدف‌های رفتاری
۱۸۱ ۱-۱۲ مقدمه
۱۸۲ ۲-۱۲ الگوی هارود
۱۸۴ ۱-۲-۱۲ تعادل و عدم تعادل
۱۸۶ ۳-۱۲ الگوی کالدور
۱۹۰ ۴-۱۲ جون رابینسون
۱۹۱ مدل رابینسون
۱۹۱ فرضیات مدل
۱۹۳ ۱-۴-۱۲ عصر طلایی
۱۹۸ ۵-۱۲ جان ریچارد هیکس
۲۰۱ ۶-۱۲ پل ساموئلسن

۲۰۵	۷-۱۲ رابرت سولو
۲۰۹	سؤالات تشریحی فصل دوازدهم
۲۱۰	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل دوازدهم

۲۱۵	فصل سیزدهم. نئوکلاسیک پولی و جریان‌های فکری نو
۲۱۵	هدف کلی
۲۱۵	هدف‌های رفتاری
۲۱۶	۱-۱۳ مقدمه
۲۱۷	۲-۱۳ فریدمن و مکتب پولیون (شیکاگو)
۲۱۸	۳-۱۳ فریدمن و نظریه تقاضای پول
۲۲۲	۴-۱۳ مکتب انتظارات عقلانی
۲۲۴	۵-۱۳ مکتب کلاسیک‌های جدید
۲۲۶	۶-۱۳ مکتب کینزی‌های جدید
۲۲۸	۷-۱۳ جریان‌های فکری حال حاضر در قیاس با یکدیگر
۲۲۹	۸-۱۳ برخی نظریات جدید و برندگان نوبل اقتصاد
۲۲۹	۱-۸-۱۳ یان تین برگن و راگنار فریش
۲۳۰	۲-۸-۱۳ پائول ساموئلسن
۲۳۰	۳-۸-۱۳ سیمون کوزنتس
۲۳۱	۴-۸-۱۳ جان هیکس و کنت آرو
۲۳۱	۵-۸-۱۳ واسیلی لئون تیف
۲۳۲	۶-۸-۱۳ گونار میردال و فردریش هایک
۲۳۲	۷-۸-۱۳ لئونید کانتروویچ و جالینگ کوپمنز
۲۳۳	۸-۸-۱۳ میلتون فریدمن
۲۳۳	۹-۸-۱۳ جیمز ادوارد مید و برتیل اوهلین
۲۳۴	۱۰-۸-۱۳ هربرت سایمون
۲۳۴	۱۱-۸-۱۳ تئودور شولتز و سر آرتور لوئیس
۲۳۵	۱۲-۸-۱۳ لورنس کلاین
۲۳۵	۱۳-۸-۱۳ جیمز توبین
۲۳۶	۱۴-۸-۱۳ جورج استیگلز
۲۳۶	۱۵-۸-۱۳ جرارد دبرو
۲۳۶	۱۶-۸-۱۳ ریچارد استون
۲۳۷	۱۷-۸-۱۳ فرانکو مودیگلیانی
۲۳۷	۱۸-۸-۱۳ جیمز بوکانان
۲۳۸	۱۹-۸-۱۳ رابرت سولو
۲۳۸	۲۰-۸-۱۳ موریس آلیس
۲۳۸	۲۱-۸-۱۳ تریگو هاوالمو
۲۳۹	۲۲-۸-۱۳ هری مارکوویتز، مرتون میلر و ویلیان شارپ
۲۴۰	۲۳-۸-۱۳ رونالد کواس
۲۴۰	۲۴-۸-۱۳ گری بکر
۲۴۱	۲۵-۸-۱۳ رابرت فوگل و داگلاس نورث
۲۴۱	۲۶-۸-۱۳ جان هارسانی جان نش و رینهارد سلتن

۲۴۲	۱۳-۸-۲۷ رابرت لوکاس
۲۴۳	۱۳-۸-۲۸ جیمز الکساندر میرلیس و ویلیام ویکری
۲۴۴	۱۳-۸-۲۹ رابرت مرتون و مایرون اسکولز
۲۴۵	۱۳-۸-۳۰ آمارتیاسن
۲۴۶	۱۳-۸-۳۱ رابرت الکساندر ماندل
۲۴۷	۱۳-۸-۳۲ جیمز هکمنو دانیل مک فیدن
۲۴۸	۱۳-۸-۳۳ جرج آکولف، مایکل اسپنس و جوزف استیگلیتز
۲۴۸	۱۳-۸-۳۴ دانیل کانمن و رنون اسمیت
۲۴۹	۱۳-۸-۳۵ رابرت انگل و کلایو گرانجر
۲۵۰	۱۳-۸-۳۶ فین کیدلند و ادوارد پرسکات
۲۵۱	۱۳-۸-۳۷ توماس شلینگ و رابرت اومان
۲۵۱	۱۳-۸-۳۸ ادموند فلیس
۲۵۲	۱۳-۸-۳۹ لئونید هارویکز، اریک ماسکین و راجر مایرسون
۲۵۲	۱۳-۸-۴۰ پل گروگمن
۲۵۳	۱۳-۸-۴۱ الینور استروم و الیور ویلیامسون
۲۵۴	۱۳-۸-۴۲ پیترا دیاموند، دیل تی مورتسن و کریستوفر ای پیزاردیس
۲۵۵	سؤالات تشریحی فصل سیزدهم
۲۵۵	سؤالات چهارگزینه‌ای فصل سیزدهم
۲۵۹	منابع فارسی
۲۶۱	منابع انگلیسی

فصل اول

نقش و اهمیت بررسی تاریخ اندیشه‌های اقتصادی

هدف کلی

هدف کلی از مطالعه این فصل آن است که دانشجویان چگونگی شکل‌گیری اندیشه‌های اقتصادی را فرا گیرند و با نقش و اهمیت شکل‌گیری اندیشه‌های اقتصادی و تفکرات اصلی مکاتب مختلف اقتصادی آشنا شوند.

هدف‌های رفتاری

- دانشجویان پس از مطالعه این فصل قادر خواهند بود:
۱. اهمیت و نقش مطالعه اندیشه‌های اقتصادی را در طول تاریخ بیان کنند.
 ۲. اهداف اصلی از مطالعه درس تاریخ عقاید اقتصادی را توضیح دهند.
 ۳. روش‌های مختلف بررسی اندیشه‌های اقتصادی را بشناسند.
 ۴. دیدگاه‌های مختلف پیرامون مطالعه تاریخ اندیشه‌های اقتصادی را شناسایی کنند.
 ۵. جایگاه درس تاریخ عقاید اقتصادی را در بین سایر دروس رشته اقتصاد دریابند.

۱-۱ مقدمه

تاریخ اندیشه اقتصادی در درک آنچه در جهان معاصر جریان دارد و نیز در گفت و شنود هوشمندانه درباره موضوع‌های اقتصادی سودمند می‌باشد. اگر چه تاریخ علوم طبیعی برای درک فیزیک و زیست‌شناسی معاصر ضروری نیست، این امر در مورد اقتصاد مصداق ندارد. نهادها و اندیشه‌های معاصر آمیخته با میراث گذشته است و

اطلاع از نحوه نشأت گرفتن عقاید مختلف و این که فراز و نشیب‌های آنها، ذاتاً در بسط موضوع و به‌طور عارضی در تأثیر آنها بر تفکر عمومی درباره جامعه چه بوده و چگونه دگرگونی یافته‌اند، همه این‌ها برای کسی که به جای دیدگاهی ساده‌لوحانه میل دارد بینشی پیشرفته و موشکافانه داشته باشد حائز اهمیت است (رابینز، ۱۳۸۴: ۲۰).

یکی از کارکردهای دوره‌های درسی تاریخ تفکر اقتصادی وسعت بخشیدن به اندیشه دانشجویان است. به قول جان مینارد کینز، "درک پیشرفت‌های معاصر بدون آگاهی از نحوه آن پیشرفت‌ها دشوار است". دانشجویان و محققان باید با برداشت‌های درست، و نه تحریف شده، با نظریه‌ها و اندیشه‌های اقتصاددانان گذشته آشنا شوند. یک نقش دوره درسی تاریخ اندیشه اقتصادی هوشیار کردن دانشجویان نسبت به غنای یک نظریه فراتر از صورت‌بندی آن است که همزمان آموزش داده می‌شود.

تدوین سیر اندیشه حاکم بر علم اقتصاد، بررسی تحولات مربوط به این اندیشه، مقایسه تفکرات مکاتب مختلف اقتصادی و ارزیابی روند تکاملی آن در دستیابی به جایگاه معاصر و قضاوت پیرامون تفکرات امروزی، امری کارساز و راه‌گشا است.

تاریخ اندیشه اقتصادی در واقع تحلیل سیر تکاملی تفکرات اقتصادی از ابتدای تمدن انسانی تاکنون است. اشاره به مقطع تاریخی پیدایش و تدوین یک فکر اقتصادی، لوازم جامعه‌شناختی و مبانی فلسفی آن فکر، انسجام علمی و نظری آن، کاربرد عملی و سیاست‌گذاری آن، ارزیابی صعود و یا افول علمی یا عملی آن و ریشه‌یابی روند تکاملی موفقیت یا عدم موفقیت آن در حوزه این درس و این کتاب است. بررسی تاریخ اندیشه اقتصادی در شناخت دقیق نظریه‌ها می‌تواند مؤثر باشد و همچنین می‌تواند ابزاری برای مقایسه کارآمدی و ناکارآمدی تفکرات و مکاتب باشد و با توجه به تبیین ارتباط فلسفی تفکرات با الگوهای عملیاتی و کارکردی، خط سیری را ترسیم کند که از نوعی انسجام و پیوستگی در فکر و عمل برخوردار باشد. بنابراین، تحلیل درست تاریخ عقاید اقتصادی، به خواننده در مورد مکاتب، نظام‌ها، روش‌ها، معیارها، نظریه‌ها و عملکردهای اقتصادی، دید روشن می‌دهد و وی را به ابزار قضاوت و داوری علمی مجهز می‌سازد (دادگر، ۱۳۸۳: ۳۰).

مشهور است که علم اقتصاد، در اواخر قرن هجده میلادی مدون شده است اما بحث‌های اقتصادی، اندیشه و تفکر اقتصادی به ابتدای تاریخ و تمدن بشری برمی‌گردد.

زیرا اقتصاد به قول "آلفرد مارشال" در واقع مطالعه رفتار نوع بشر در امور معمولی کسب و کار روزانه اوست (مارشال، ۱۹۶۲: ۱). به بیان دیگر، بررسی تاریخ تحولات اندیشه اقتصادی، در واقع عصاره و چکیده تفکرات مکاتب و صاحب‌نظران اقتصادی در مورد عقاید انسان و رفتار وی نسبت به امور تولید، توزیع و مصرف و سایر فعالیت‌های روزمره اقتصادی وی می‌باشد.

ذخایر فکری بشر و انباشت تجارب ارزشمند وی در زمینه اقتصاد، به وسیله یک زیر شاخه علم اقتصاد، یعنی تاریخ عقاید اقتصادی، به بشر امروزی منتقل می‌شود. اصولاً پرداختن به تاریخ به همراه اندیشه در مورد هر علم و هر معرفت، جایگاه ویژه‌ای دارد. به قول آگوست کنت: «حتی اگر بخواهیم مبانی و فلسفه هر علم (اقتصاد یا غیر آن) را بررسی کنیم، بدون توجه به تاریخ آن ممکن نیست»، و به قول پروفسور ای.اچ.کار، تاریخ شناس و نظریه‌پرداز معروف، «تاریخ، در واقع یک دیالوگ بی‌انتهای بین حال و گذشته است». به قول مارکس، «تاریخ، اقتصاد در حال عمل است». با فرض قبول بخشی از اندیشه مارکس، بررسی تاریخ عقاید اقتصادی، در واقع، ارزیابی پشتوانه‌های نظری مربوط به گوشه‌ای از زندگی جوامع می‌باشد. یعنی در پس بسیاری از تحرکات سیاسی، اجتماعی و حتی حقوقی و فرهنگی، یک اندیشه اقتصادی کارساز به میزان زیادی می‌تواند تأثیرگذار باشد. به هر حال، درک و توضیح تاریخ عقاید اقتصادی، افزون بر یافته‌های نظری، درس‌ها و توصیه‌های سیاست‌گذاری فراوانی را به محققان و دولتمردان می‌آموزد (همان: ۲۷).

از مجموع آنچه ذکر گردید می‌توان اهمیت تدریس درس تاریخ عقاید اقتصادی در دانشگاه‌ها را در سایه اهداف زیر جستجو کرد (تفضلی، ۱۳۸۶: ۱):

۱. با تحول و تکامل نظریه‌های اقتصادی در بستر تاریخ آشنا می‌شویم و در نتیجه درک جامع‌تر و مرتبط‌تری از این نظریه‌ها و مقایسه آن‌ها در گذشته و حال به‌دست می‌آوریم.

۲. اندیشه‌های اقتصادی در دوران‌های تاریخ بشری منعکس‌کننده شرایط اجتماعی و سیاسی و ساخت‌های جوامع در آن دوران‌هاست و بدین ترتیب تاریخ عقاید اقتصادی به فهم بهتر رابطه بین نظریه‌ها و واقعیت‌های اجتماعی و مسائل مبتلا به آن‌ها کمک می‌کند و از این نظر ارتباط بین علم اقتصاد و سایر علوم اجتماعی مشخص می‌شود.

۳. با زندگی و فعالیت‌های علمی و پر بار علمای اقتصاد و متفکرین سترگ جهان که در طول تاریخ با کشف قوانین علمی و طرح دکترین‌های اقتصادی به علم اقتصاد خدمت کرده‌اند، آشنا می‌شویم.

درک فراگیر یک مکتب و نظام فکری مستلزم آگاهی و شناخت کامل زمینه‌های بروز و ظهور آن نظام و مکتب بوده و بدون این آگاهی ادراک کامل و جامعی فراهم نخواهد شد. بررسی سیر تحول اندیشه‌ها در بستر تاریخ ضمن تبیین عقاید و نظریات مختلف به واکاوی زوایای پیدا و پنهان در نحوه شکل‌گیری مکاتب، سیستم‌ها و نظام‌های اجتماعی و اقتصادی می‌انجامد.

۱-۲ روش‌های بررسی اندیشه‌های اقتصادی

اندیشه اقتصادی از دو دیدگاه اثباتی و تجویزی (دستوری یا هنجاری) قابل تبیین است: در اقتصاد اثباتی، به تبیین و تفسیر واقعیت اقتصادی آن‌گونه‌که وجود دارد، پرداخته می‌شود. روابط میان متغیرهای اقتصادی مانند رابطه بین دو متغیر نقدینگی و تورم و یا بین متغیرهای کسری بودجه و تورم، قوانین عرضه و تقاضا و ... توضیح داده می‌شود. اقتصاد اثباتی وارد مباحث ارزشی، بایدها و نبایدهای اقتصادی نمی‌شود.

دومین نوع بررسی اقتصادی، نگاه به اقتصاد از دیدگاه تجویزی (دستوری یا هنجاری) است. از این دیدگاه به بایدها و نبایدها توجه می‌کنیم و بحث ارزش‌ها و اخلاق به میان می‌آید. به‌عنوان مثال بحث ضرورت دخالت دولت در اقتصاد و یا پرداخت یارانه و تعدیل قیمت‌ها و ... از جمله موارد اقتصاد دستوری است.

به دیگر سخن، اندیشه اقتصادی متفکران، به واکنش این دسته از متفکران به چالش‌ها و موضوع‌های اساسی اقتصادی زمان‌های خود اشاره دارد. این واکنش‌ها به دو صورت زیر انجام پذیرفته است:

۱. تبیین و تحلیل روابط میان متغیرهای اقتصادی. به عبارت دیگر این دسته از متفکران، نگاه اثباتی به واقعیت‌های اقتصادی داشتند.

۲. ارایه رویکردی ارزشی و هنجاری به اقتصاد.

۳-۱ دیدگاه‌های مختلف پیرامون مطالعه تاریخ اندیشه‌های اقتصادی

اساساً دیدگاه‌ها درباره مطالعات اندیشه‌های گذشتگان را می‌توان به دو دسته مخالف و موافق تقسیم نمود (یوسفی، ۱۳۸۶: ۹):

۱- دیدگاه مخالفان

مخالفان بررسی اندیشه‌های گذشته از دو منظر به مخالفت پرداخته‌اند:

الف) دیدگاه دیوید هیوم: او معتقد بود باید تمامی نظریات و دیدگاه‌های گذشتگان را کنار گذاشت زیرا این نظریات تماماً منسوخ شده و اکنون فاقد هرگونه ارزش علمی می‌باشند. لذا به جای مطالعه مجدد آنان باید نظریات معاصر را بررسی و تحقیق نمود.

ب) دیدگاه عدم لزوم مطالعه تاریخ عقاید: بر اساس این دیدگاه، افراد با مطالعه تاریخ عقاید بر علم مسلط شده، توانایی تحلیل آن‌ها بیشتر می‌شود، اما زمان، یک منبع بسیار مهم و کمیاب می‌باشد. بر این اساس، با تکیه بر منطق تخصیص بهینه منابع و وجود موضوعات بسیار مهم در جوامع بشری و ضرورت بررسی آنان در جهت تبیین و دستیابی به راه‌حل‌های بهینه اجتماعی و محدودیت این منبع، بررسی اندیشه گذشتگان تخصیص غیربهینه منابع محسوب می‌شود.

۲- دیدگاه موافقان

دلایل این دیدگاه را می‌توان در چند بخش تبیین کرد. نخست، برخی در مقام پاسخگویی به دیوید هیوم برآمده، معتقدند او در مفهوم علم اشتباه کرده است. به اعتقاد هیوم علم مجموعه نظریات در کنار یکدیگر است درحالی‌که در علم نیازمند یک چارچوب جهت تبیین و ارایه نظریات می‌باشیم. به عبارت دیگر، علم مجموعه نظریات نیست که اگر چنین بود با نقض نظریات، علوم در طول زمان منسوخ می‌شدند. اساساً دیدگاه‌های علمی در چارچوب و ساختار فکری خاصی قرار گرفته به تبیین و توضیح جهان واقعی می‌پردازند. از این نظر، دانشمند مانند یک عکاس عمل می‌کند. عکاس از یک زاویه از واقعیت عکس گرفته تمام آن واقعیت را منعکس نمی‌کند. نظریات علمی نیز تحت یک ساختار فکری معین بخشی از واقعیت را بیان می‌کنند. هیچ‌گاه نظریات

به طور منفرد و تکی متولد نمی شوند. بنابراین، بر خلاف دیدگاه هیوم آنچه ابطال می شود نظریه است نه علم. علم تحت یک چارچوب نظری شکل می گیرد و نظریات در آن قالب ها به توصیف می پردازند.

در اقتصاد، تمامی سعی اقتصاددانان به ویژه در قرون اخیر این بوده که تحت یک ساختار ذهنی مشخص به تحلیل واقعیت های اقتصادی بپردازند، که نتیجه آن پدید آمدن الگوهای مختلف در اقتصاد امروز است. از این قبیل الگوها، الگوهای کلاسیکی و کینزی می باشد. آیا می توان ادعا کرد که الگوی کلاسیک از بین رفته است؟ پاسخ منفی است. الگوها در طول زمان تکامل می یابند.

دومین نکته حایز اهمیت این است که معمولاً نظریات علمی با پیدایش موارد نقض ابطال نمی شوند بلکه این نظریات با تلاش در جهت حل مشکل به وجود آمده، راه تکامل می پیمایند.

سومین نکته اینکه، معمولاً آنچه به عنوان آراء گذشتگان و دیدگاه پیشین ذکر می شود به طور نامحسوس در دیدگاه دانشمندان کنونی وجود دارد. در لابالای اندیشه های معاصر، دیدگاه های گذشتگان رخنه کرده اند و وجود دارند.

چهارم اینکه هر اندیشمندی در ظرف زمانی و مکانی خاصی زندگی کرده و از شرایط محیطی اجتماعی زمان خود متأثر شده است، ولی در بعضی از سطوح، آراء و نظریات اندیشمندان گذشته، ساختار اندیشه او را جهت داده اند. بنابراین، هر متفکری در عین حال که به زمان و مکان خاصی تعلق دارد ولی از تاریخ، فرهنگ و شرایط محیطی جامعه خود نیز تأثیر گرفته است. به عنوان مثال در جامعه شناسی، هابرماس را بدون درک صحیح اندیشه اجتماعی هگل، مارکس، پارسونز و ... نمی توان فهمید و یا درک اندیشه مارکس به فهم اندیشه های هگل، فویرباخ و ... بستگی دارد.

۴-۱ جایگاه درس تاریخ عقاید اقتصادی در بین سایر دروس رشته اقتصاد

در خصوص جایگاه درس تاریخ عقاید اقتصادی در بین دروس رشته علوم اقتصادی می توان اظهار داشت که بررسی اندیشه های اقتصادی پیشینیان به درک کامل تر و جامع تر نظام های اقتصادی منجر می گردد. درس تاریخ اندیشه های اقتصادی به عنوان یک درس پایه ای و بنیادی در سلسله دروس رشته علوم اقتصادی مطرح می باشد. مطالعه

اندیشه‌های اندیشمندان گذشته، علاوه بر ترسیم شرایط و اوضاع اقتصادی و اجتماعی معاصر هر اندیشمند، به نحوه رویارویی آن‌ها با پدیده‌های اقتصادی و سیاست‌ها و تدابیری که جهت حل مشکلات اقتصادی پیشنهاد می‌نمودند، می‌پردازد.

سؤالات تشریحی فصل اول

۱. اهمیت و نقش مطالعه اندیشه‌های اقتصادی را بیان کنید.
۲. اهداف اصلی مطالعه تاریخ عقاید اقتصادی را نام برده توضیح دهید.
۳. دو روش اصلی بررسی اندیشه‌های اقتصادی را با یکدیگر مقایسه کنید.
۴. دیدگاه‌های مخالفان و موافقان درباره مطالعه تاریخ اندیشه‌های اقتصادی را توضیح دهید.
۵. جایگاه درس تاریخ عقاید اقتصادی در بین سایر دروس رشته اقتصاد کجاست؟

سؤالات چهارگزینه‌ای فصل اول

۱. هر چند علم اقتصاد به شکل امروزی آن در اواخر قرن هجده و پس از آن مدون شده است اما بحث‌های اقتصادی در حوزه تفکرات اندیشه اقتصادی به باز می‌گردد.

الف) پس از رنسانس ب) قرن شانزدهم

ج) ابتدای تاریخ و تمدن بشر د) پیش از رنسانس

۲. معمولاً اندیشه اقتصادی از دو دیدگاه قابل تجویز است:

الف) اثباتی - تجویزی ب) تجویزی دستوری

ج) تجویزی - هنجاری د) دستوری - هنجاری

۳. واکنش متفکران به چالش‌های اقتصادی زمان خود به دو صورت زیر انجام می‌پذیرد:

الف) تبیین و تحلیل روابط بین متغیرهای اقتصادی - تلاش در جهت شناسایی مسائل و مشکلات

ب) توجه به چگونگی شکل‌گیری چالش‌ها - تلاش در جهت شناسایی مسائل و مشکلات

ج) تبیین و تحلیل روابط بین متغیرهای اقتصادی - ارائه رویکردی ارزشی و هنجاری به اقتصاد

د) توجه به چگونگی شکل‌گیری چالش‌ها - ارائه رویکردی ارزشی و هنجاری به اقتصاد

۴. کدام یک از متفکران زیر در رابطه با مطالعه اندیشه‌های گذشتگان اصولاً دیدگاهی مخالف دارد؟

الف) آلفرد مارشال ب) جان مینارد کینز

ج) آگوست کنت د) دیوید هیوم

۵. کدام اندیشمند معتقد است حتی اگر بخواهیم مبانی و فلسفه هر علم (اقتصاد یا غیر

آن) را بررسی کنیم بدون توجه به تاریخ آن ممکن نیست؟

الف) دیوید هیوم ب) جان مینارد کینز

ج) آلفرد مارشال د) آگوست کنت

۶. راه تکامل نظریات علمی معمولاً با پیموده می‌شود.

الف) ارائه نظریات جدید ب) تلاش در جهت حل مشکل موجود

ج) بحث و تبادل نظریات د) پیدایش موارد نقض‌کننده این نظریات

۷. مهم‌ترین دلیل آن دسته که مطالعه تاریخ عقاید اقتصادی را لازم نمی‌دانند چیست؟

الف) نظریات گذشته منسوخ شده است.

ب) بررسی اندیشه گذشتگان تخصیص غیر بهینه منابع است.

ج) مطالعه تاریخ عقاید گذشتگان گمراه‌کننده است.

د) اصولاً صحت و سقم این مطالب قابل اعتماد نیست.

۸. به عقیده دیوید هیوم چرا باید تمامی نظریات و دیدگاه‌های گذشتگان کنار گذاشته شود؟

الف) زیرا این نظریات منسوخ شده و اکنون فاقد هرگونه ارزش علمی است.

ب) زیرا نمی‌توان نسبت به صحت و سقم مطالب منتسب به دانشمندان اطمینان داشت.

ج) زیرا مطالعه دیدگاه‌های گذشتگان از دست دادن فرصت است.

د) زیرا دانشمندان امروزی را برای حل مشکلات موجودشان گمراه می‌کند.

فصل دوم

عقاید اقتصادی در دوران باستان و قرون وسطی

هدف کلی

هدف کلی از مطالعه این فصل آن است که دانشجویان با عقاید اقتصادی موجود در دوران باستان و قرون وسطی آشنا شوند و نسبت به اندیشه‌های اقتصادی جهان اسلام در آن دوران آگاهی یابند.

هدف‌های رفتاری

- دانشجویان پس از مطالعه این فصل قادر خواهند بود:
- ۱- چگونگی شکل‌گیری اندیشه‌های اقتصادی در یونان باستان را به‌طور خلاصه بیان کنند.
 - ۲- تفاوت‌های فعالیت‌های اقتصادی در روم باستان و یونان باستان را برشمرند.
 - ۳- عقاید اقتصادی در روم باستان را بشناسند.
 - ۴- اندیشه‌های اقتصادی اسکولاستیک را توضیح دهند.
 - ۵- عقاید اقتصادی جهان اسلام در قرون وسطی را شناخته، آن را با عقاید اقتصادی دیگر در آن دوران مقایسه نمایند.

۱-۲ مقدمه

درخشش تمدن یونان با پیشرفت در زمینه علم، فلسفه، حکومت، آزادی‌های مدنی، تجارت و هنر همراه بود. همچنین شکوفایی تمدن روم نیز با مهارت در معماری و

مهندسی و قانون‌گذاری به منصفه ظهور رسید. در یونان خصوصاً در زمان پریکلس (۴۲۹-۴۹۵ ق م) ابعادی از دموکراسی بر پایه مشورت، قانون و عدالت پایه‌گذاری شد و با مقوله فردگرایی و آزادی که در اوایل تمدن یونان احیا شده بود، ترکیب گردید. این اندیشه نوعی آزادی اقتصادی محدود در جامعه ایجاد می‌کرد. از آنجا که به عقیده برخی از فلاسفه بزرگ یونان، از جمله گزنفون^۱، کشاورزی بر صنعت و تجارت ترجیح داشت و نظر به اینکه کار بر روی زمین از سوی خرده مالکان انجام می‌شد، معمولاً بین دهقانان و زمین‌داران همواره جدال وجود داشت.

هر چند به‌طور دقیق نمی‌توان زمان معینی برای رونق انواع فعالیت‌های اقتصادی در یونان باستان تعیین کرد، اما فعالیت‌هایی نظیر استخراج معدن، آهنگری، نجاری، پارچه بافی، چرم‌سازی، سنگ‌تراشی و ماهیگیری در کنار کشاورزی از رونق قابل قبولی برخوردار بوده‌اند.

از آنجا که اکثریت جامعه در یونان و روم باستان برده بوده‌اند، کارهای بدنی و فعالیت‌های تولیدی اقتصادی (که در آن زمان عمدتاً کشاورزی بوده است) توسط بردگان صورت می‌گرفت و فعالیت‌هایی نظیر تجارت^۲، هنر، علم و فلسفه متعلق به افراد طبقه متوسط و اشراف بوده است. بنابراین نگاه اقتصادی حاکم بر یونان و مردم باستان بر معیارهای نظام برده‌داری استوار گردیده، به‌طوری‌که فیلسوفان برجسته آن دوران (نظیر افلاطون و ارسطو) برده‌داری را امری طبیعی می‌دانستند و وجود سلسله مراتب طبقه شریف، آزادمردان، بردگان و بیگانگان را موجه قلمداد می‌نمودند.

«افکار یونانیان باستان در مورد اقتصاد از آن جهت قابل اهمیت است که واژه اقتصاد^۳ با مفهوم خاص خود در دوران باستان و برای اولین بار مورد استفاده و بررسی فیلسوفانی چون افلاطون و ارسطو قرار گرفت (تفضلی، ۱۳۸۶: ۱۹)».

1. Xenophone

۲. در فرهنگ یونان باستان تجارت به معنای ارزان خریدن و گران فروختن بوده است.

۳. لغت ikonomia در زبان یونانی به معنای تدبیر منزل است و لغت oeconomicus به معنای ثروت و دارایی ناشی از فعالیت‌های بازرگانی است. دو لغت economy و political در زبان انگلیسی به ترتیب از دو واژه polis و oiconomia در زبان یونانی گرفته شده است و در یونان باستان polis به واحدهای سیاسی «دولت - شهرها» اطلاق می‌شد. این دولت شهرها در سده‌های هشتم یا ششم قبل از میلاد به دنبال تحول نظام اشتراکی پدیدار شدند.

در مجموع می‌توان گفت هرچند در یونان باستان بازار آزاد کالا وجود داشت اما به دلیل وجود نظام برده‌داری، بازار آزاد نیروی کار وجود نداشت، با این وجود مباحثی نظیر تقسیم کار و اهمیت آن در جامعه اقتصادی و تمایز میان ارزش استفاده و ارزش مبادله، نقش مطلوبیت و هزینه در تعیین ارزش مبادله و وظایف پول، مهم‌ترین موضوعاتی است که در حوزه علم اقتصاد از سوی فلاسفه بزرگ یونان باستان (افلاطون^۱ و ارسطو^۲) مورد بحث قرار گرفت. با وجود اینکه هر دو آن‌ها در خصوص مباحثی چون حرمت ربا و اینکه پول و ثروت نمی‌توانست موجب خوشبختی و سعادت نوع بشر شود، اشتراک نظر داشتند، اما بر خلاف افلاطون که ایده‌آلیست بود، اندیشه‌های ارسطو عموماً رئالیستی بود و بر خلاف ارسطو که افراد را اصل می‌دانست، افلاطون بیشتر سعادت جامعه را منظور نظر قرار می‌داد.

در روم باستان، در مقایسه با یونان باستان، توجه به تجزیه و تحلیل مسائل اقتصادی کمتر بوده و همانند یونان در روم نیز نکته اساسی در باب مسائل اقتصادی توجه به انطباق این مسائل با موازین ارزشی و اجتماعی آن دوران بوده است. در روم نیز همانند یونان بیشترین توجه در فعالیت‌های اقتصادی به فعالیت‌های کشاورزی معطوف بوده است. شاید مهم‌ترین فلاسفه‌ای که در روم باستان در باب مسائل اقتصادی مباحثی را مطرح کرده‌اند، کاتو^۳ و سیسرون^۴ بوده باشند.

رومیان باستان در زمینه فعالیت‌های اقتصادی تفاوت‌هایی با یونانیان داشتند به‌طوری‌که عمده فعالیت اقتصادی آن‌ها بر خلاف یونانیان که علاوه بر کشاورزی صیادی و دریانوردی نیز بود، به کشاورزی، جنگجویی و کشورگشایی خلاصه می‌شد و هر اندازه که یونانیان هنرمند و متفکر بودند، رومیان مدیر و مدبر بوده و در امر قانونگذاری موفق بودند. در مجموع می‌توان گفت مهم‌ترین نتیجه اندیشه‌های اقتصادی رومیان توجه به اصول مالکیت فردی و آزادی در قراردادهای بوده که اساس توسعه سرمایه‌گذاری در آینده گردیده است.

با سقوط امپراطوری روم (۴۷۶ میلادی) و پایان یافتن عصر جهان باستان، سده‌های میانه (قرون وسطی) در تاریخ عقاید اقتصادی آغاز می‌شود. به عقیده بسیاری

1. Plato
2. Aristotle
3. Cato
4. Cicero